

*Shavkat ALIMUXAMEDOV,
O'zMU mustaqil tadqiqotchisi*

Taqrizchi sotsiologiya fanlari doktori, dotsent F.Ya.Parmonov,

XORIJIY DAVLATLARDAGI MAVJUD MUHITNING MEHNAT MIGRANTLARIGA TA'SIRI VA IJTIMOIIY OQIBATLARI

Annotatsiya

Maqolada migrantlarning boshqa madaniy muhitda ijtimoiy normalarga, qabul qiluvchi jamiyatning tarixan shakllangan an'analariga muvofiq xatti-harakatlari tahlili umumlashtirilgan. Qadriyatlar transformatsiyalashuvining ularning milliy mentalitetiga ta'siri, mamlakatlarda migrantlarning shakllanishi va shakllanishining geografik xususiyatlari, migrantlar kontingenti, chet davlatda uzoq muddat qolishining ijtimoiy oqibatlari va migratsiya jarayonlarining boshqa ijtimoiy xarakteristiklari ko'rib chiqilgan. Materialda migrantni jamiyatning yot elementi sifatida o'zini his etishining ma'naviy xavfsizlikka ta'siri haqida nazariy xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Migratsiya, migrant psixologiyasi, migrantofobiya, migrantksenofobiya, frustratsiya, resipient, etnomadaniy transformatsiya.

СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ И ВЛИЯНИЕ СКЛАДЫВАЮЩЕЙСЯ СРЕДЫ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ НА ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ

Аннотация

В статье обобщен анализ поведения мигрантов в иной культурной среде в соответствии с социальными нормами, исторически сложившимися традициями принимающего общества. Рассматривается влияние трансформации ценностей на их национальный менталитет, формирование и географические особенности становления мигрантов в странах, контингент мигрантов, социальные последствия долгого пребывания за рубежом и другие социальные характеристики процессов миграции. В материале содержатся теоретические выводы о влиянии фактора самоощущения мигранта как чужого элемента социума на духовную безопасность.

Ключевые слова: Миграционные процессы, социальное отчуждение, мигрантофобия, мигрантоксенофобия, фрустрация, реципиент, этнокультурная трансформация.

SOCIAL CONSEQUENCES AND IMPACT OF THE EMERGING ENVIRONMENT IN FOREIGN COUNTRIES ON MIGRANT WORKERS

Annotation

The article summarizes the analysis of the behavior of migrants in a different cultural environment in accordance with social norms, historically established traditions of the host society. The impact of the transformation of values on their national mentality, the formation and geographical characteristics of the formation of migrants in countries, the contingent of migrants, the social consequences of a long stay abroad and other social characteristics of migration processes are considered. The material contains theoretical conclusions about the influence of the migrant's sense of self as someone else's element of society on spiritual security.

Key words: migration processes, social alienation, migrantophobia, migrantxenophobia, frustration, recipient, ethnocultural transformation.

Kirish. Migratsiya jarayonida jamiyat iqtisodiy ehtiyojlarini dominant mezon sifatida qarash asosida shakllangan umumiy tasavvurlar barcha tarixiy davrlarga xos bo'lib, hozirgi globallashuv sharoitida migrantlar jamiyat iqtisodiy taraqqiyotiga, ijtimoiy va madaniy sohalar rivojlanishiga muayyan darajada ta'sir ko'rsatadi. Migratsiya tufayli har xil millat vakillari, turli tillarda gapiradigan, rang-barang urf-odatlariga, dinlar va yashash tarziga ega kishilar bilan muloqotga kirishmoqda. Bu munosabatlar migrantlarni qabul qilgan jamiyat va migrantlar ongi stereotiplari, turmush tarzi standartlarini o'zgarishlariga olib kelmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. MDH davlatlarining taniqli iqtisodchi, huquqshunos olimlari, siyosatshunoslari, sotsiologlari, demograflarining chop etgan ilmiy nashrlarda (maqolalari, monografiyalari, dissertatsiyalari, darslik va o'quv qo'llanmalari) "migratsiya", "mehnat migratsiyasi", "ishchi kuchi migratsiyasi"ning mazmun mohiyati, shakllari, migratsiyaga ta'sir etuvchi omillar, migratsiyaning ijobiy jihatlari va salbiy oqibatlari,

mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy holatiga ta'siri va mazkur sohaga tegishli turli masalalarning ayrim jihatlari ilmiy-nazariy hamda uslubiy jihatdan tadqiq etilgan. Xususan, ingliz iqtisodchi olimi J.M.Keyns[4], rossiyalik olimlar V.A.Ionsev, A.A.Subbotin[3], o'zbekistonlik olimlar Q.X.Abdyraxmonov[1], M.M.Muxammedov, N.U.Arabov[2] va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida migratsiya nazariyasiga oid tadqiqotlarni o'rganish bo'yicha dialektik va tizimli yondashuv, kompleks baholash, qiyosiy tahlil, sotsiologik, statistik hamda guruhlash usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Hozirgi globallashgan dunyoda har qanday davlatning moddiy ishlab chiqarishini rivojlantirish ehtiyoji mehnat bozorida migrantlar ishchi kuchiga muhtoj. Shu jumladan, mahalliy aholi kundalik hayotda migrant-muhojirlar bilan o'zaro aloqada bo'lishga majbur. Chunki muhojirlar ularning turli maishiy xizmatlarda asosiy ishchi kuchi hisoblanadi. Shuning uchun mahalliy aholi

o'rtasida "Men kelgindi-muhajirlarni yoqitmayman, ammo menga arzon narxda, yaxshi ish bajaruvchilar kerak. Mayli, ular "kelgindi" bo'la qolsin. Ammo men mablag'imni tejab qolaman"[5], deb fikrlovchilar ko'pchilikni tashkil qiladi.

Migrantofobiya, aksariyat hollarda, "etnik-millatchilik libosi"ga o'ralgan bo'ladi. Resipient (qabul qiluvchi) mamlakatlarning migrantlarga nisbatan intolerantligi (ya'ni, bag'rikeng bo'lmasligi) mahalliy aholi va migrantlar o'rtasida ziddiyatlarni keltirib chiqarishida asosiy sabablardan biri bo'lmoqda.

Maishiy hayot darajasida "migrantksenofobiya" har qanday davlatda bo'lishi mumkin. Odamlarning kundalik ongida kishilarni "o'ziniki" va "begonalar"ga bo'lish, o'zi va boshqalarning etnik, konfessional, sotsial va boshqa ijtimoiy guruhlariga mansubligiga oid belgilar, mental xususiyatlar migrantlarni noformal uyushmalarga jalb qilishga asos bo'ladi. Bu belgilarga turli tarixiy davrlar va ijtimoiy-siyosiy sharoitlarda migrantlarning milliy tili va urf-odatlarini, tarixiy an'ana va tasavvurlari, dini va maishiy madaniyati kabi xususiyatlari kirgan.

Agar biror davlatda migrantlarga qarshi radikal ksenofob yoki millatchi kuchlar bosh ko'tarsa, ular tabiiyki, «begona» deb hisoblaydigan migrantlarning jamiyatdagi rolini, ijtimoiy mavqei, daromad darajasi va boshqa ko'rsatkichlarini e'tiborga olmaydi. Ayniqsa, ularda "olomon psixologiyasi" junbushga kelgan vaziyatlarda agressiv ehtirolar yuqori darajada namoyon bo'ladi va ziddiyatlarni keskinlashtiradi.

Tabiiy ravishda, ularga migrantlarning reaksiyasi (aksariyat holatlarda, ularga ijobiy munosabatda bo'lgan mahalliy aholining himoya qilishi) noformal guruhlar shakllanishiga, nisbatan mukammal tashkillashgan diasporalar vujudga kelishiga sabab bo'ladi. Dunyoda migrantlarga munosabatni ularning geografik o'rni, milliy va diniy mansubligi nuqtai nazaridan baholash ustuvor.

Bundan tashqari, mahalliy kadrlar chet ellik hamkasblariga zimdan qarshilik qilishi mumkin. Ya'ni, boshqa davlatdan kelgan muhojir-mutaxassislarining yaxshiroq ijtimoiy pozitsiyani egallashi, yuqori daromadga ega bo'lishi ularning g'ashiga tegishi mumkin.

Migrantlarning farzandlari ham e'tiborga muhtoj. Xususan, ular o'ziga tanish an'anaviy hayotdan ajralib, tili va madaniyati mutlaqo begona jamiyatga tushib qolganidan kattalarga qaraganda ko'proq jabr ko'radi. Bu esa, o'z navbatida, oilalarning yosh a'zolari farovonligi va kelajak hayotini o'zgarishiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Yuqorida ko'rsatilgan omillarning migrantlar ijtimoiy hayotiga salbiy oqibatlarini nuqtai nazaridan qaralsa, quyidagi umumlashgan xulosalarga kelish mumkin, ya'ni migrantlar a) o'z yurtidan ixtiyoriy yoki g'ayriixtiyoriy ayrilgan, aksariyati, vataniga qaytish imkoniyati chegaralanganligi yoki

yo'qligidan jabr ko'radi; b) deyarli barchasi asosiy fuqarolik huquqlaridan mahrum, ular garchi rasman "qora ishchi" deb yuritilmasa-da, ammo bajarayotgan ishlari, yashash sharoiti shundan dalolat beradi; v) majburiy askar – qotillar, muayyan siyosiy kuchlarning manfaatlarini yo'lida aldov yo'li bilan olib kelinib, ulardan harbiy harakatlarda foydalaniladi; g) migratsiya qismatida oilalaridan ajratilishi natijasida ko'plab oilalar parokanda bo'ladi; d) arzoniga sotilgan ishchi kuchi bo'lib, asosan, mehnati bilan manzil davlatlar iqtisodiyoti taraqqiyotiga xizmat qiladi. Ushbu omillar migrantlar hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatishi, ularning noformal guruhlari paydo bo'lishiga turtki beradi.

Xalqaro terrorchilik tashkilotlarining oddiy a'zolari, marginalashgan kishilar hayotda o'z o'mini topa olmagan migrantlar ekanligini ta'kidlash kerak. Ular sotsial-psixologik, fiziologik, demografik xususiyatlariga ko'ra mafkuraviy jihatdan "ishlov berilishga", kriminallikka moyil, deviant xulq-atvorli kishilardir.

O'zbekistonlik fuqarolarning tashqi migratsiya faolligining o'sishi va bunda asosiy ulush mehnat migratsiyasi ekanligini hamda ularning chet davlatlarda ishga joylashish va ishlash davrlarida duch kelayotgan qiyinchiliklarini inobatga olgan holda chet davlatlarda ish bilan ta'minlashni boshqarish yangi mexanizmlar va yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Shu sababli, mazkur sohaning hozirgi kundagi holatini o'rganishga hamda muammoli, ziddiyatli nuqtalarni aniqlashga oid fundamental va empirik tadqiqotlar o'tkazish masalasi o'z dolzarbligini ko'rsatmoqda.

Ma'lum bo'lishicha, bugungi kunda O'zbekistonda 19 millionga yaqin fuqaro mehnatga layoqatli hisoblanadi. Tashqi mehnat migratsiya agentligi ma'lumotiga ko'ra, "2022-yil 1-mart holati bo'yicha xorijda mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan fuqarolar soni 2 million 356 nafarni tashkil etadi. Xususan, ularning 1 million 450 nafari Rossiyada, 366 ming nafari Qozog'istonda, 47 ming nafari Koreyada, 144 ming nafari Turkiyada va 329 ming nafari boshqa davlatlarda mehnat qilyapti"[8]. Shu bilan birga migrant – respondentlarning chet davlatga chiqish uchun tegishli hujjatlarni qonuniy rasmiylashtirishlari respublikada mazkur sohada amalga oshirilayotgan islohatlarning va olib borilayotgan targ'ibot-tashviqot ishlarining samaradorligini ko'rsatmoqda. Ushbu yo'nalishda chiqib ketayotgan chet davlatning qonunlarini bilish va ularga rioya qilishni tushuntirish va ishonitirish uslublarini yanada takomillashtirish zarurligini taqozo etmoqda. "Chet davlatga ishga ketish uchun chegaradan o'tish vaqtida qanday qiyinchiliklarga duch kelmoqdasiz?", degan savolga respondentlarning 35,1%i xorijga chiqishda muammo va qiyinchiliklar yo'q, hech qanday muammosiz chiqib ketish mumkin, deb javob berganlar (1-jadval).

1-jadval[9]

Migrantlarning chet mamlakatga ishga ketishlarida duch keladigan qiyinchiliklari	Soni	foiz
Hujjatlarni rasmiylashtirish murakkabligi (byurokratiya)	104	23,6
Hujjatlarni rasmiylashtirish vaqtida korruptsiya holatlari	72	16,3
Chegaradan o'tish vaqtidagi muammolar (pora berish)	86	19,5
Xorijga chiqishda muammo va qiyinchiliklar yo'q	155	35,1
Boshqa narsalar	28	6,3
Qo'pol munosabat	2	0,5
Til bilmaslik	4	0,9
Bilmayman	12	2,7
Yashash uchun joy topish/yashash sharoitlarining qoniqsizligi hamda xuquqni muhofaza qilish organlari tomonidan tez-tez tekshiruvlar	3	0,7
Hujjatlarni rasmiylashtirish qimmatligi	2	0,5
Yashash joyida ro'yxatdan o'tishda qiyinchiliklar	1	0,2
Agar hujjatlar to'g'ri rasmiylashtirilgan bo'lsa muammolar bo'lmaydi	1	0,2
Yaqinlarini sog'inish	2	0,5
Qiyinchiliklarga duch kelmadi	1	0,2
Javob yo'q	21	4,8

Mehnat migranti uchun dolzarb masala bu borgan mamlakatda uning uchun ish joyining mavjudligi. Chunki, ularning taqdiri ayni shu vaziyat bilan belgilanadi. Migrant xorijda ish izlashga qancha ko'p vaqt sarflasa, shu darajada turli muammolarga duch kelishi mumkin. Tadqiqotlarda ushbu omilning ahamiyati quyidagicha o'z aksini topdi. 49%

respondent chet davlatga avvaldan tayyorlab qo'yilgan ish joylariga kelganligini bildirgan. 27% respondent chet davlatda ish qidirish uchun o'rtacha 3 oydan 6 oygacha muddatni va 5% respondent 6 oydan 1 yilgacha muddatni ko'rsatgan (2-jadval).

2-jadval[10].

Javoblar	Soni	foiz
men chet elda ishlayotgan do'stlarim yoki qarindoshlarim oldindan topgan tayyor ish joyiga keldim	217	49
3 oygacha	118	27
3-6 oygacha	49	11
6 oydan - 1 yilgacha	24	5
1-2 yilgacha	10	2
3-5 yilgacha	39	8,8
Boshqa muddatlar:	10	2,3
1 oy ichida	4	0,9
milliy markazlar yordam berishdi	1	0,2
ishga qarab	4	0,9
shartnoma asosida borganman	1	0,2
Javob yo'q	13	2,9

Mutaxassis-psixologlarning fikricha, muhojir-migrantlarning, hatto, qisqa muddatga bo'lsa-da umidsizlikka tushishi, soddaligi tufayli aldanib qolishi, g'ayrat-shijoatini yo'qotishi, frustratsiya (ya'ni, aldanganlik, xohish-istaklarining real mavjud imkoniyatlarga mos kelmasligi), yolg'izligini his qilish holatlari ularni turli noformal guruhlariga, ayrim hollarda ekstremistik tashkilotlarga jalb etishda juda qo'l keladi [6].

Mutasaddi davlat tashkilotlari va MDH a'zo davlatlarining musulmonlar idoralari tomonidan ko'rilayotgan amaliy va tashkiliy chora-tadbirlar bu sohada vaziyatni yumshatayotgan bo'lsada, yoshlar va migrantlarni mazkur tashkilotlarga jalb etish holatlari hozir ham mavjudligini Rossiya Federatsiyasida 2018 yil mart oyiga qadar 19 ta ekstremistik, millatchilik va fashistik tashkilotlar faoliyatiga chek qo'yilganligidan ham bilish mumkin [7].

Xususan, xorijga borgan mehnat migrantlarining 19%i tegishli hujjatlarni rasmiylashtirmasdan yashayotganligi, ularda "odam savdosi" yoki boshqa jinoyatlar bilan bog'liq turli salbiy hodisalar natijasida deviant xulq-atvor shakllanishi uchun potentsial imkoniyat yaratadi. Bular aholi o'rtasida huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan targ'ibot-tashviqot ishlarini yanada kengaytirish muhimligini ko'rsatadi.

Respondentlarning 40,4% mezbzon mamlakat aholisining aksariyati migrantlarga yaxshi munosabatda ekanligini, 25% esa ularga nisbatan mehmondo'stligini ko'rsatishgan. 21,2% mahalliy aholining migrantlarga loqayd munosabatini, 8% ularni yoqtirmasligini qayd etishgan. 5,2% respondent mazkur savolga javob bermagan [11].

Yuqorida qayd etilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, migrant-respondentlarning fikricha, eng dolzarb muammo –

ish beruvchi davlat tilini bilmaslik (35%), ikkinchi o'rinda, yashash joyi (30%), ish bilan ta'minlanish (28%) kabi muammolarni ko'rsatganlar. Bu muammolar migrantlar kontingentida noformal guruhlar shakllanishiga olib kelmaydi, deb hech kim kafolat bera olmaydi.

Xulosa va takliflar. Ijtimoiy himoyaga muhtoj migrantlar va ularning oila a'zolari bo'yicha, birinchi navbatda ularning bandligini ta'minlash, oilaviy va maishiy ziddiyatlarni oldini olish va xorij sharoitida uzoq muddat bo'lishning sotsial oqibatlarini xususidagi tahlillarni umumlashtirib, quyidagi nazariy xulosalarni aytish mumkin:

birinchidan, ma'muriy-hududiy, etnomadaniy chegara bilmaydigan yangi, nisbatan universal ijtimoiy munosabatlar tizimi, strukturaviy elementlarni funksional integratsiyalashtirish hamda takomillashtirish imkoniyatlarini yaratadi;

ikkinchidan, migrantlar etnomadaniyatining yangi sotsial voqelikka moslashgan, modernizatsiyalashgan, integratsiyalashgan milliy madaniyatlar va sub'ektiv omillar tizimining faolligi, ularning o'zaro korrelyatsion aloqadorligini taqozo qiladi;

uchinchidan, migrantlar global ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy jarayonlarga, mamlakatlar migratsiya siyosatiga "distansion" ta'sir o'tkazib, ularni qabul qiluvchi davlatlar etnomadaniy qadriyatlar bilan subordinatsion munosabatda bo'ladi;

to'rtinchidan, davlatlarning migrantlar manzillari, turmush tarzi va ijtimoiy ongini o'zgartirishiga kompleks-tizimli ta'sirida nazariy-metodologik asoslari va xalqaro hamkorlik munosabatlari mukammalligi ularning samaradorligini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR

1. Abduraxmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot / Darslik. 3-nashr. - T.: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «FAN» nashriyot DK, 2019. - 592 b.
2. Muxammedov M.M., Arabov N.U. Tashqi mehnat migratsiyasi: muammo va yechimlar // Journal of marketing, business and management (JMBM.uz) <https://cyberleninka.ru/article/n/tash-i-me-nat-migratsiyasi-muammolar-va-echimlar/viewer>
3. Ионцев В.А., Субботин А.А. Современные сценарии демографического будущего мира (на примере России и Германии // Балтийский регион, издательство Изд-во БФУ им. И. Канта (Калининград), том 10, № 3, с.4-18, https://journals.kantiana.ru/baltic_region/4016/11454/.
4. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс.- М.: Гелиос, 1999. – 472 б.
5. Опрос Аналитического Центра Юрия Левады. 2021. Формулировка вопроса: «Как Вы относитесь в целом к приезжим (этническая группа)?» Варианты ответов: «С симпатией, интересом», «Спокойно, как к любым другим, без особых чувств», «С раздражением, неприязнью», «С недоверием, страхом», «Затрудняюсь ответить». Опрошено 2107 респондентов.
6. Романов А. В. Психологические причины вовлечения в деструктивные религиозные культы // Журнал практического психолога. 2000. No 1-2. С. 35-39.
7. Профилактика терроризма и экстремизма в молодежной среде. – М.: 2018. С. 5-30.
8. Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi ma'lumotlari 05.04.2022. <http://www.migration.uz/>.
9. Rossiya Federatsiyasida 1 yildan kam bo'lmagan migrant-respondentlar orasida 2021-yilda respublika hududida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalari tahlili.
10. Rossiya Federatsiyasida 1 yildan kam bo'lmagan migrant-respondentlar orasida 2021-yilda respublika hududida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalari tahlili.
11. Rossiya Federatsiyasida 1 yildan kam bo'lmagan migrant-respondentlar orasida 2021-yilda respublika hududida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalari tahlili.